

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Одеська юридична академія»

Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009, Тел. (048) 719-88-01, факс (0482) 63-97-64
E-mail: chancellery@onu.edu.ua, код ЄДРПОУ 20933314

Від 15.02.2022 № 269-58

На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.110
в Національній академії внутрішніх справ за
адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

опонента, доктора юридичних наук, професора, професора кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія» Цільмак Олени Миколаївни на дисертацію Бичкової Світлани Сергіївни «Психолого-правова характеристика позбавлення батьківських прав», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 - Психологія

Сучасні напрями державної політики в галузі охорони дитинства і сім'ї передбачають необхідність удосконалення системи захисту і надання психологічної допомоги дітям, позбавленим батьківського піклування. У світлі цих тенденцій **актуальною** є дисертаційна робота С. С. Бичкової, що присвячена вивченню феномену позбавлення батьківських прав, актуальність безпосередньо пов'язана із забезпеченням спеціальної психокорекційної допомоги цим дітям, спрямованої на оптимізацію їхнього психічного здоров'я, адаптацію до життєдіяльності в змінених умовах та успішної подальшої соціалізації.

Закономірним є зв'язок рецензованої роботи із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи входить до плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт кафедри

юридичної психології Національної академії внутрішніх справ та планів таких робіт академії, відповідає Розпорядженню Кабінету Міністрів України 2017 року «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу», Державній соціальній програмі 2018 року «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, Указу Президента України 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

Надійність і вірогідність отриманих наукових результатів підтверджуються теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних принципів дисертаційної роботи, єдністю й логічністю всіх етапів дослідження, його організаційною цілісністю й чіткістю концептуальних засад, гармонійним поєднанням застосованих авторкою методів і способів їх якісної психологічної інтерпретації.

Науково-категоріальний апарат характеризується коректним визначенням об'єкта та предмета наукової роботи. Сформульовані завдання підпорядковані меті, засвідчують логічність та послідовність основних етапів дослідження.

Авторкою правильно і доречно застосовані різні філософські, загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а також емпіричні методи. Вибір методів дослідження забезпечив реалізацію поставлених завдань і досягнення мети. Організаційно-методичні засади проведеного дослідження розкрито повною мірою та на достатньому фаховому рівні. Кількісний і якісний аналіз отриманих даних здійснено кваліфіковано та коректно.

Завдяки цьому забезпечено високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дослідженні С. С. Бичкової, їх достовірність.

Оцінка змісту дисертації, ідентичності анотації та її основних положень. Дисертаційна робота «Психолого-правова характеристика

позбавлення батьківських прав» має чітку структуру: вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і 6 додатків.

Структура дисертації цілком узгоджується з її назвою, метою і завданнями дослідження.

Чітка та коректна організація дослідження, грамотна інтерпретація його результатів з урахуванням концептуальних положень дозволила дисертантці сформулювати науково обґрунтовані висновки відповідно до поставлених завдань, у тому числі:

- у законодавстві України (ч. 1 ст. 164 СК України) встановлено вичерпний перелік підстав для позбавлення батьківських прав, які наповнені психологічним змістом, тому: усі діяння, що належать до підстав позбавлення батьківських прав, становлять значну небезпеку для розвитку дитини, її здоров'я (фізичного і психічного), негативно впливають на її соціалізацію, формування психіки; встановлення законодавцем підстав і порядку позбавлення батьківських прав обумовлено, насамперед, захистом інтересів дітей, забезпеченням їх нормального розвитку і виховання в сприятливих умовах, спрямовано на запобігання негативним наслідкам діянь, що заважають цьому; дуже часто кілька підстав для позбавлення батьківських прав існують одночасно, а інколи навіть неможливо відокремити одну підставу від іншої, оскільки діяння підпадає під ознаки кожної з них. Крім того, вчинення діянь, що складають підстави позбавлення батьківських прав, супроводжується психологічним насильством над дитиною;

- психологічні чинники впливають на всі етапи судової діяльності, пов'язаної із розглядом і вирішенням цивільних справ. Проте справи про позбавлення батьківських прав додатково характеризуються суб'єктивними особливостями суду та учасників судового процесу; значним психологічним напруженням. Тому у справах про позбавлення батьківських прав обов'язково має брати участь психолог;

- наслідки травматичного впливу вчинків батьків, стосовно яких

вирішується питання про позбавлення батьківських прав, на дітей можуть бути різними, що залежить від різноманітних психофізіологічних факторів. Об'єднує всі наслідки вчинення стосовно дітей діянь, які становлять підстави позбавлення батьківських прав, те, що вони, незалежно від сили впливу, є негативними, залишають на все життя сліди у характері, звичках, психологічному розвитку дитини; небезпечними наслідки вчинення відповідних діянь батьками для дитини є не тільки тому, що вони негативно впливають на саму дитину, а й завдають шкоди іншим особам; держава має запобігати вчиненню будь-яких дій стосовно дітей, які завдають їм фізичної, психічної та іншої шкоди, а в разі неможливості забезпечення дітям повної безпеки зростання, проживання, розвитку і виховання в сім'ї батьків – вживати всі необхідні заходи для зменшення негативного впливу дисфункційної сім'ї на дитину або взагалі повної ізоляції дітей від батьків, які завдають їм відповідної шкоди, у тому числі і через позбавлення їх батьківських прав;

- психолого-правовими засадами влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, є основні принципи діяльності уповноважених органів (осіб), спрямовані на забезпечення найоптимальнішого влаштування дитини (бажано – до однієї з сімейних форм), сприяння адаптації дитини в новому середовищі, створення позитивного психологічного клімату та умов розвитку з урахуванням індивідуальних потреб дитини, з огляду на забезпечення її якнайкращих інтересів;

- при вирішенні питання про подальше влаштування дитини повинні дотримуватися такі вимоги: пріоритет має надаватися сімейним формам влаштування дитини; для кожної дитини має індивідуально підбиратися форма її влаштування з огляду на її вік, стан здоров'я, психологічні особливості та інші фактори;

- кожную дитину, яка залишилася без батьківського піклування, потрібно психологічно готувати до подальшого її влаштування. Також слід готувати до прийому дитини, позбавленої батьківського піклування, сім'ю, до якої

передбачається влаштування такої дитини;

- проведена психологічна підготовка до влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, є запорукою успішності подальшого влаштування дитини і закладає основи для цього. Проте однієї підготовки замало. Психологічна підтримка і супровід дитини та сім'ї, до якої її влаштовано, мають забезпечуватися й надалі;

- при необхідності психологічної реабілітації дитини, позбавленої батьківського піклування, після її влаштування психолог має правильно підібрати методики реабілітації залежно від її етапу, психічних та інших особливостей дитини, адже від повноти, поступовості і послідовності здійснених ним заходів залежить ефективність процесу реабілітації, усуваються негативні наслідки позбавлення батьківських прав і забезпечується неповернення вирішених проблем або, за їх виникнення знову, швидко і максимально власними силами їх подолання.

У роботі містяться й інші цікаві висновки і пропозиції, які заслуговують на увагу та підтримку.

Усі висновки сформульовано чітко та лаконічно, відповідають поставленим завданням дослідження. В них представлені загальні досягнення дисертантки та її внесок у вирішення зазначеної наукової проблеми.

Текст анотації відповідає основному змісту дисертації.

Дисертантка професійно грамотно володіє методологічним апаратом дослідження, що в кінцевому результаті, дозволило логічно сформулювати **наукову новизну** цієї розробки, а саме: вона полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням феномена позбавлення батьківських прав як психолого-правової проблеми. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які характеризуються ознаками наукової новизни і стосуються вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням сімейного виховання дитини, позбавленій батьківського піклування, запобіганням негативним психологічним наслідкам позбавлення

її батьків батьківських прав, а у разі їх виникнення – максимально повним і швидким подоланням таких наслідків, а також визначенням психологічних особливостей провадження у справах про позбавлення батьківських прав для зменшення стресових факторів їх розгляду для дитини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані:

- в практичній діяльності – у процесі провадження у справах про позбавлення батьківських прав, при підготовці дітей, позбавлених батьківського піклування, до подальшого влаштування і сімей до прийняття відповідної дитини на виховання, під час розроблення планів психологічної реабілітації дітей, які потерпають від посттравматичного стресу;

- в освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з юридичної психології, конфліктології та психології сім'ї, а також при проведенні різних видів занять у процесі підготовці здобувачів вищої освіти за спеціальністю 053 - «Психологія».

Відповідність роботи іншим встановленим вимогам. Дисертація виконана державною мовою. Стил дисертації відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також відзначається логічністю, послідовністю, системністю, обґрунтованістю. Додатки та список використаних джерел оформлені згідно зі встановленими вимогами та містять необхідну інформацію.

Зважаючи на наведене, до безперечних переваг дисертації можна віднести:

- чітку структурованість роботи, що дозволила авторці розглянути предмет дослідження з позицій різних підходів та на цій основі розробити модель дослідження;
- використання різноманітного методичного інструментарію;

- здатність дисертантки до ретельного аналізу та опрацювання його результатів, логічної інтерпретації емпіричного матеріалу;
- притаманність вираженої наукової новизни, що проявляється у результатах комплексного дослідження феномену позбавлення батьківських прав як психолого-правової проблеми;
- комплексність підходу до вирішення обраної проблеми, що було реалізовано на всіх етапах дослідження;
- різнобічне опрацювання проблеми, здатність до обґрунтування власної позиції, систематизованого представлення отриманих результатів;
- здійснення аналізу значної кількості джерел, у тому числі й іноземних, що дозволило дисертантці систематизувати вітчизняний та зарубіжний досвід досліджень, присвячених проблемам, пов'язаним із позбавленням батьківських прав і влаштуванням дітей, позбавлених батьківського піклування;
- безсумнівною практичною значущістю результатів дисертаційного дослідження, які можуть застосовуватися як практичними психологами, так і суддями при розгляді справ про позбавлення батьківських прав.

Водночас, дисертаційна робота, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні положення:

1. С.С. Бичкова доводить необхідність участі психолога, у справах про позбавлення батьківських прав, в одній із двох форм: у статусі спеціаліста (для надання психологічних консультацій та технічної допомоги під час процесуальних дій) та експерта (для проведення судово-психологічного чи комплексного експертного дослідження і надання за його результатами обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку на поставлені питання).

Водночас, вважаю, доречним буде також спиратися на консультації психолога поза межами офіційної процедури розгляду справ, що становлять предмет дисертаційної роботи.

2. На мою думку, індивідуальна бесіда практичного психолога з дитиною, щодо батьків якої буде вирішуватися питання про позбавлення батьківських прав, при підготовці висновку опіки та піклування має свої психологічні особливості, про які в роботі не згадується.

3. Також, на мій погляд, дисертацію б збагатило розроблення концептуальних підходів до здійснення на рівні держави психологічного супроводження дітей, батьків яких позбавили батьківських прав, до їх дорослішання, а також пропозиції щодо створення державної служби такого супроводження.

Висловлені зауваження й побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи С. С. Бичкової, яка є завершеною науковою працею і за своїм науковим рівнем, теоретичним і практичним значенням представляє значний внесок у теорію психології та психологічну практику.

Таким чином, дисертаційна робота «Психолого-правова характеристика позбавлення батьківських прав» повністю відповідає вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 р. (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р., а її авторка, Бичкова Світлана Сергіївна, заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія.

**Опонент,
професор кафедри психології,
доктор юридичних наук, професор**

Олена ЦІЛЬМАК

Підпис Олени ЦІЛЬМАК засвідчую.

**Проректор з виховної та
навчально-методичної роботи,
доктор юридичних наук, професор**

Володимир ЗАВАЛЬНЮК

« ____ » лютого 2022 року